

Ratkó József

RÁKÓCZI FÖLDJÉN¹

Attila fiam emlékére

Nyár van. Szél kertészkedik, locsolgatja fénnel a bokrot, füvet, erdőt. Ülök a harangodi dombon, s tűnődöm. Az erre járó azt hihetné, egyedül vagyok, holott ameddig a szemem ellát, szavak, szavak mindenütt. Csúnyácskák, szépecskék. Jól fészültek és kócosak. Nagyon öregek és gyerek arcúak. Forgolódnom kell, nézelődnöm – nem fogja össze egyetlen tekintet őket. Lehetünk vagy negyvenezren, mint Petőfi parasztjai Rákoson. Csakhogy mi most nem úrijesztésre gyűlünk egybe. Más dolgunk van, szelídebb. Ám egyelőre csak ismerkedünk. Mert nem ismerem mindőjüket.

Valamelyik gyerekkori álmomban kicsi sípot kaptam, s talán édesanyám árulta el, hogy ha megfúvom, jönnek, jönnek mindenünnen a szavak, hogy segítségemre legyenek, ha el akarom mondani a sírást, a mosoly csöndességét, anyám szempillája mögött a szomorúságot, ha meg akarom nevezni a gyíkot, a követ, a millió füvet külön-külön, a búbos bankát s mind a többi madarat, és apám furcsa szerzőségeit, s jönnek, ha ki akarom mondani az igazat. Néha még olyankor is segítettek, amikor füllentettem. De az még igen kicsi korban vala.

S hát most megint itt vannak. Csöndeskednek, hangoskodnak, játszódnak – egyelőre. Van köztük teljesen magányos, de csak egykettő. A többiek mind párosával, négyesével, sokadmagukkal álldogálnak, üldögélnek. Egyikük incselkedik, tótágast áll, vajon úgy megismerem-e. Hát hogyne, hiszen lábtól is, fejtől is ugyanazt jelenti:

¹ A Móra Ferenc Könyvkiadó megbízásából az *Ezerszínű Magyarország* sorozatba gyerekek számára írt, de el nem készült mű.

R R
É É
T T
I I
P P
I I
P P
I I
T T
É É
R R

– csak a köldöke került máshová.
Amoda néhányan összekapaszkodtak, s öreglegényesen fújják a magukét:

*Kaszás csillag, Vas csillag,
hát a Félkenyér csillag!*

Én meg csóválom a fejem a fejemen belül. Mert régi ismerőseim ugyan, de mit kezdjek velük – nem idevalósiak, a Hortobágyról jöttek. Hát majd meglátom.

A domb alján zárt rendben, fegyelmezetten jön egy szegénylegény-csapat, azt éneklük:

*A híres Rabutin Kassa városát,
Sűrűn lötteti Forgács bástyáját.
Kegyelmes urunk béküldé szegény szolgáját:
Esze Tamást,
Mert nem más
Tartá meg Kassát.*

Vártam őket is, nagy szükségem van rájuk. De egy kis bajom velük is lesz – nem ismerik Magyarország új határait. Honnan is is-

mernék, hiszen 270 évesek, s legfőbb uruk, akit szolgáltak, a nagyságos fejedelem is Kassán, vagyis hogy hivatalosan szóljak, Kosičén van eltemetve, ahogy ott írva van: „a haza szent földjében”. S erről ők, a hűségesek nem tehetnek. Igaz, én sem.

De még ne komolyodjunk el. Tegyük próbát, ismerik-e még gyerekkori játékunkat. Odaintem magamhoz az *esik* szót, s ím, jönnek mögöttem négyen: *eső, dér, harmat, hó* (kocogna a *jég* is, de vele nem játszom, nem szeretem), s igyekszik két icipici szavacska is, az *a* meg az *az*. S aztán szinte népvándorlás indul. Jön a *zuhog, szemerkél, szitál, pilinckézik, pillingél, csöpörög, cseperkél, hull* meg a többi, megérkezik az *ázik* is s mögöttem a *heveder*. Ez utóbbi kettő egy katonanótában szokott össze, olyannyira, hogy már el se igen válnak egymástól: „Esik az eső, *ázik* a *heveder*”.

Így megvidámodva talán neki is láthatnánk a munkának, a szavak meg én. Csakhogy ők még nem tudják, mi a dolgunk. Az ország alvégéről, Szabolcs-Szatmárról és Rákóczi Ferenc nagyságos fejedelem földjéről, Zemplénről kell híradással lennünk: hogyan telt, miképp telt el itt az utóbbi ezer esztendő. Nem kis dolog. Lássuk.

Szabolcs-Szatmárban, mint más rendes helyen, éjszaka sötét van. Beszélük, hogy nappal is. Azaz sötét hely ez, „sötét” Szabolcs. Lám, Szatmárt, talán a rövidség kedvéért levette innen a köztudat. Setét lelkű, kedvetlen ember lehetett, aki ráakasztotta ezt a „díszítő” jelzőt. Hiszen itt a szél is világít. Krúdyt se igen olvasta, s talán nem is járt ezen a vidéken. Megérteném, meg is bocsátanám ezt a megszólást, ha a körülményekre értenék. De az embert sebzik vele, gondolván, hogy a fejekben van a baj, a butaság.

Minden tájon, itt is, a legfontosabb tényező az ember. Tenyere borul följe az égnek, az ég első körének, ki is csillagzik a munkától.

Milyen is ez a táj? Szabolcs hullámozó homokja fölött melegebb, sugarasabb a nyár. Mintha valami lebegne fölöttem, valami elmosódott, kiürült délibáb; s mintha szél álldogálna a dombok, lankák kö-

zött. Sok a vadvíz, a láp, s a vízkörnyékiek nagy halakról mesélnek. Néha még én is beugrottam nekik: elő a horgászkeszséggel, s áztatuk fiammal a damilt, fürdettük a gilisztát.

Szatmár felé kisimul a föld, de nem szelídiül. Kétannyt kell dolgozni, hogy feleannyt adjon. A paraszttenyér serénysége, értéke pótolja a föld aranyfillér-értékét. Meg az ész aranykorona-értéke: a találékonyosság, az okosság. S a szorgalom.

Nevezik ezt a megyét „leg-megyének” is. Ez alighanem azt jelenti, hogy az országnak ebben a részében van, volt a legtöbb, legkevesebb, a legnagyobb, a legkisebb, legsatöbbibb. No, ezt már jobban elszívleljük, mert igaz. Itt születik a legtöbb gyermek, s egyelőre itt jut a legkevesebb bölcsődei, óvodai hely nekik. Innen mennek legkevesebben középiskolába, egyetemre. Itt volt a legtöbb tüdőbajos, a legtöbb analfabéta. S itt volt legnagyobb a szegénység. De szülő- és halóföldnek ez sem volt rosszabb az ország boldogabb, gazdagabb vidékeinél. Innen éppúgy látni lehetett az első szputnyik fény-morzejeleit, mint Budapestről. Csak hinni volt nehezebb. Mert a hit különös növény: az ember keze s esze ügyében levő dolgokban gyökeredzik.

Fogjuk át egy pillantással az egész megyét. Legnagyobb tájegysége a Nyírség, hazánk második legnagyobb futóhomok-területe. Északon a Rétköz és a Bodrogeköz határolja, keleten a Szatmár-Bereg-síkság és az Érmellék, délen a Körös vidéke, nyugaton pedig a Hajdúság. A megye szabolcsi területéhez tartozik még a Rétköz és a Mezőség. A szatmári természeti kistájak összefoglaló neve a Szatmár-Beregi-síkság.

Az Alföldhöz szokott szem a Nyírségre pillantva elébb talán azt veszi észre, hogy errefelé nyugtalankodni kezd a föld, buckák, homokdombok buktatgatják a tekintetet; olyan a Nyírség, mintha a pannon őstenger utolsó hullámai merevedtek volna meg s váltak volna homokká, homokbálvánnyá. A víz és szél alakította dombok, amelyek némelyikét hegnek mondja a földönjáró, 15-20 méter magasak. „talaja mély aludtjej” – mondhatnám József Attilával –, de

benne nem „hánykolódnak szögletes kövek”, azaz nincsenek kőből való hegyei, dombjai sem. Ez a talaj, amit a gyermek homoknak vél, játszani alkalmasnak, a szakember pedig löszös homoknak, jobb esetben homokos lösznek ítél, ez a talaj az idevalósinak munkahely, termőföld, amiből keserves munkával kellett, kell kihozni az ezer évre való kenyeret, az életet. Issza, vedeli a vizet, a laposabb, püfőkősebb területeken meg visszakerődzik, s megfullad a vetemény. Ha pedig szárazság van, hát olyan, hogy föl lehetne gyújtani a homokot.

Amit főntebb mondtam, nem panasz, hanem föladat. A nyíri ember is annak fogja föl; csatornába kényszeríti a vadvizet, fasorokkal útját állja a szélnek, a futóhomok vándorlásának. De erről majd később beszélek.

Krúdy Gyulát hallgatom, e táj szerelmesét, nagyszavú író fiát. Azt mondja:

„A Nyírség Magyarország legszebb tája.

Írni róla csak oly gyöngédséggel lehet, mint egy halott menyasszonyról. [...]

A magyar regényes-időknek hősi korában mindig az első sorban lengett Zabolch zászlaja: a vármegyék idejében az első hegedűt játszotta a nemzeti hangversenyben; verekedés, vitézség, sujtásos és kortes években a Nyírség diktálja a divatot. [...]

Egy nagy darab nemzeti történelem a Nyírség. Itt pusztult el a legtöbb régi uraság, itt váltotta fel a régi helyét a legjobb, legderekabbb új birtokos osztály, itt nem vágatta ki a kőrifát az új gazda, mert a régi szeretett alatta üldögdélni, a komondorok szinte érthető magyar nyelven ugatják a holdat, és a keréknyomban ugyanaz a magyar nap ragyog, mint a Tisza vizében. Mintha a levegőnek, a homoknak, a szélnek, a víznek, a legelőnek volna itt olyan varázsa, hogy vadmagyarrá lesz az is, akinek az apja még nem tudott magyarul. Daliás zsidók és selyemruhás szlávok vére keveredett a honfoglalók vérével. [...]

Néha múzeumi hangulatot vélek érezni, midőn a Nyírségre gondolok, mert láttam nagy csöndességben, alvó állapotban, holt vizek

között, lecsüngesztett lombú fák alatt, oroszosan mozdulatlan ködben, apatikus kedvében, újságpapírossal beragasztott ablakkal és tunya mozdulatlanságában. Mintha az idevaló emberek éppen úgy élnék a nyarat és az ősz, mint a természet: belsejükben virítanak és lélekben elhervadnak, sárga nyírfalevél lesz az egész vármegye, tisztai kiöntések fölött állongó novemberi köd telepedik az elmékre, a szívekben visszhangzik a szél, amely a régi temetők harasztját zörgeti.²²

Bólintok megbabonázva. Krúdy csuda-szavai muzsikálnak, hallgatom félrehajtott fejjel, mosolyogva. Igaz? Nem igaz? Igaz volt. De mára ebből a Nyírségből alig maradt valami. A novemberi köd röntgenenyőjén új házak, házsorok rajzolódnak ki, egészséges, nagy ablakokkal. Eltűnt a tunya mozdulatlanság, el a sárga nyírfalevél is és a múzeumi hangulat. Múltja és jelene mellé odaszegődött a jövő is, almáskerteket, új gyárat mutogat, ízelítőnek, előlegnek. Krúdy Nyírségéből csak a szél maradt meg.

Ha a szélnek fészke volna, itt kellene keresni valahol a Nyírségben, valamelyik ránk maradt szittyósban, nádasban, mint a nádírgóét. Itt szélcsöndben is fúj. Olykor azt gondolom, mi béleljük széllel a világot. A nyírségi szél mindent tud. Apró kis tolvajlásokból él. Levelet lop, ördögszekeket szalajt, kalapot emel el s karikázik vele. Eljártzik mindent, amit meglát. Észreveszi a botjára nehezede juhászt, hát ő is támaszkodik a jegenyére s nézi a világot. Mamáskodik a szükségüket végző bokrokkal: papírt lengetve vár. Holdvilágnál nyúlfület cibál. Májusban szalad a fölséges zápor előtt, mint a kenyelfutó. Máskor meg körbefutja az esőt, terelgeti a szomjas homokon. Madarakat térít el; gólyát kísér a tocsogóhoz. Simogattatja magát a falevelekkel. Belefúj a vízbe, cirógatja, máskor meg üti a tavat, mint a nagydobot. Néha mögéd settenkedik, izgulva susog valamit, valamilyen üzenetet, s hogy nem érted, kétségbeesetten mutogatni kezd, mint a néma. Néha úgy fúj, ahogy a madár énekel. Inged alá

²² Krúdy Gyula: Nyírség. In: Krúdy Gyula: *Magyar tájak*. Szerk. Kozocsa Sándor. [Budapest] 1959. Magyar Helikon Könyvkiadó, 8–[10.] o.

dughatod. Olykor meg nekirugaszkodik olyan erővel, mintha a Földet akarná megtolni. Aztán megáll, s kisvártatva helyből ugrik nagyot. Törődik mindenféle növényvel: legelteti a magas füvet, készíti bubifrizurát a gömbakácnak, hajolni tanítja a nyárfát. Legjobban a fenyvest szereti, sűg-bűg vele. Ősszel fűvogatja a fákat, mint gyerek a pitypangot. Bakot ugrik a bokrok hátán. Néha csak tollászkodik, fürdik a homokban. Viszi sétarepülésre a pici gyepi békát. Szájához emeli a kéményt dudának. Pókhálókba akad, rugdalózik. Repedésekbe búvik. Testvére ő a homoknak, eső után szárítgatja, tavasszal elveti – homokot a homokba –, hadd teremjen. Talán azért is van itt belőle annyi.

Földnek föld a homok is, megterem rajta ez-az, a fésületlen gízgaz, meg a szöghajú búza. S meg legszívesebben s legszaporábban a gyermek. Néhány tíz esztendeje, ha kapálás, aratás idején szétnézett az ember a határban, hát mit látott? Itt is, ott is derékig homokba palántálva leány s fiú, mintha épp most bújnának, tülekednének ki a fölnevelő földből (talán emberpalánta szavunk is innen eredeztethető). Kezük ügyében csutkababa, kenyérhég, sírásnyi közelben anyjuk dolgozik. Szükség szülte szokás: elduggatni a kicsinyeket a földbe, el ne bócorogjanak, míg szüleik „kamatra” gyötrik az áldott anyaföldet. A szokás elmúlt fejünk fölül, a szükség nem. Mert a gyermekőrző homok helyett nem termett elég óvoda, bölcsőde. Gyerek meg annyi, vagy majdnem annyi, mint régen. S ha nem pásztorolja őket anyai féltés, felnőt-tekintet, minduntalan bajba keverednek.

Illatozik a novemberi éjszaka, mint a frissen mosott lányhaj. Nem fészül ki belőle a szél virágot, hacsak krizantémot nem, a halottak virágát. Halottaimét, akik rám néznek szigorúan, teli szemmel és harag nélkül. El-elfordulok tőlük az élők kedvéért, de ilyenkor, halottak napja táján rájuk figyelek. Feleségem gyertyát gyújt, s nézi a lángját. Nem tudom, kire gondol, talán nagyanyjára, leggyakrabban őt emlegeti. Én bort iszom, kortyonyit a földre lötytyintve, és temetőkre

gondolok – katonatemetőkre és Szatmárcsekére, tömegsírokra és elsőhalott anyámra.

Diákkoromban megnéztem minden temetőt. Kíváncsiság vitt-e a sírkövek, kopjafák közé, nem tudom. De ahol cifrán gazdag vagy elhanyagolt volt a temető, azt a falut meg nem szerettem. Mert ahol túl sokat törődnek a holtakkal, ott kevés figyelem jut az élőkre, s ahol semmit sem, ott elbitangol a lélek. Mert az élő, látva, hogy nincs emlékezet felőle a halálban, egyre bátrabb lesz rossz dolgaiban. De erről most ne szóljunk többet.

Nézzünk szét a szatmárcsekei temetőben. Ha félnél, fogd a kezemet. Bevallom, gyerekkorom óta bennem is van valami kisedd riadalom, ha temetőben járok. Mióta felnöttem, önszántamból alig is voltam, de most már barátaim közt is nézelődik a halál. Csekére viszont szívesen megyek. Nem elsősorban Kölcseyt tisztelendő, nem. Azokért a csónakos fejfákért, amelyeknek a titkát még senki meg nem fejtette. S tünődve mondom, mert nem tudom pontosan megmagyarázni: azért is, mert ebben a temetőben még sosem éreztem meg a mulandóság jelenlétét; szomorúság és szorongás helyett nyugalmat éreztem, s – röstellem mondani is – örömet. Örömet – mi fölött is? Afölött, hogy itt sikerült fába, formába fogalmazni az ember-időt, az életet.

Guggoltam már ezeréves sír mellett – Rakamaz határában, ahol egy gép-kifordította sírból előkerült a geszterédi aranyzablya párja. Néztem megrendülten a föld-ette csontokat, s csodálkoztam, hogy régész barátom, dr. Dienes István s a többiek is csupán szakmai érdeklődéssel tisztogatják, fényképezik, ahogy ők mondják, a leletegyüttest.

Kérdeztem is később Istvánt:

– Mondd, te sose rendülsz meg, ha temetőket társz föl?

– De. Egyszer egy avarkori sírban egy fiatal nő medencecsontjai közt picit koponyát s icipici csontokat leltem.

Később, jóval később versbe tolakodott volna ez a kép, de elhessegettem. Írtam inkább így:

*István, ki nyirkos lókoponyából
s csontból a múltat megjósolja...*

– s aztán ezt is abbahagytam, félretettem.

Térjünk vissza Szatmárcsekére. 1977-ben védetté nyilvánították a temetőt. Azóta kidobáltak minden korhadt csónakos fejfát, újakkal pótolták; s most rend van a temetőben, katonás. S búsulhatunk azon, hogy a hivatalos jóakarát tönkretette ezt a világon egyedülálló sírkertet. Mert ki látott már olyan temetőt, amelyben első ránézésre ne látszanék az idő múlása? Ahol minden fejfa egyenes, friss? A több száz éves kidőlt-bedőlt fejtől való fák éppúgy hozzátartoztak ehhez a temetőhöz, mint a minapi újak, amelyeken még olvashatók a szállás betűk. Bosszúsán lép ki az ember a kapun, mérgesen. Mintha megint kisémmizték volna valamiből, valami jussából. A világ errefelé – úgy látszik – így megyen. A csekeiek is háborognak, remélem. Ám majd belenyugszanak, megszokják – vélheti a hivatal. Megszokjuk? Haragszom erre az ígére. Azt hiszem, ez a magyarok történelmi lét-igéje.

Temetni itt is úgy szoktak, mint másutt. Sírva. Erről tehát ne beszéljünk. Csak azt jegyezd meg: nem a halál a baj, hanem a megözegetett munka.

Amikor a gyász már mind elszivárog a szemréseken, akkor a dolgok mennybe mennek. Nem lélek emeli őket, hanem asszonytenyér, ami maga is dolog. Fölszáll a szilke, a sulyok, a mángorló, a szegények *perpetuum mobile*-je: a rokka, s menetelnek a hímnemű tárgyak is: a lószerszám, a kálomista kalapács, kardfényű kapanyél, butykos, öregbögre. Azon a napon kezdték ők is az öröklétet, amelyen a gazdájuk. Tagjaikból az erő elillant, kihültek, megmárványosodtak. Nyúlna az élő hozzájuk, de nem engedelmeskednek.

Hiszi a divat kincsnek most már. Írhatjuk a padlásajtó fölé félkörben: FELTÁMADUNK. Azaz: ők feltámadnak. S nem is akárhogy. Kik előző életükben megszokták a kemény szolgálatot, a munkát, lesznek dologtalan szobadíszekké, illegnek, csillognak. Lám: ahogyan írva van.

Képzeletem nemigen lendült, ha várromhoz másztam föl, a célszerűtlenül rideg falak közé nem képzeltem embereket s asszonyt meg különösen nem. S nem emberi meleget. Kövek közt elhagyott gyilok: hever a vipera.

Kissé szomorú, hogy szabolcsi iskolások, ahelyett hogy szűkebb hazájukban vándorolgatnának iskolai kirándulásokon, más tájakat látogatnak. Elsősorban persze Zemplént, s ott is csak a híresebb helyeket: Tokajt, Szerencset esetleg Monokot, Kossuth szülőfaluját, emerről meg Sárospatakot, Sátoraljaújhelyt, Széphalmot s a zempléni várakat: Füzért elsősorban s Boldogkőváralját. Göncön meg se állnak, s talán Vizsolyban sem, irodalmi nyelvünk szülőházában. Kérdezem tőlük: mi van Tákoson, Csarodán, Ófehértón, Vámosatyán?

Vár itt is állt a síkságon, gyeplévé, igen sok helyen: Nagycsedén, Bátorban, Nagykállóban, Kisvárdán (ez igazi), Vaján (ez is), Tiszadobon, Szabolcsban. Elrontotta, betemette az idő. Kettő van meg, s egynek, a szabolcsinak az országos híre.

Hogyan kell ezer évig élni? – vagy még tovább – mondom magamban az ezredik év vége felé, mert az ember telhetetlen. Kövekkel egyidős nem lehetek. Részt kell vennem a múltban, ha már a halálom utáni időt tétlenségben, hallgatagon kell töltenem. Át kell élnem a születésem előtti időket. Dolgaimra kényesen csak olyan ügyekben veszek részt, amelyek nem az ember ellen valók. Végignézem az etelközi vérszerződést; hol lovon, hol mellette átvergődöm a vereckei szoroson, körülnézünk, sátrat verünk; aztán fölveszem a szent keresztiséget; ha akarok, elindulok Julianus baráttal, néma társaként, hogy eleinket fölkeressük; harcolok Budai Nagy Antal seregében; aprítom a törököt Hunyadi mellett; írom Matthias Rex korvináit; talpálok Dózsa talpasai közt; nádasokban lappangva menekülök Mohácsról; szolgálok Zrínyinek; hozom-viszem Mikes Kelemen leveleit

Rodostóból Zágonba; Baradlay Richárd husárjaival hazaszökünk a szabadság védelmére; '19-ben Korbély János alatt szolgálok; aztán elszegődöm Rácegresre pusztai embernek. Ülök Tamási Áron mellett, aki éppen Ábelt kíséri a Hargitára, s alkalmas pillanatban bukseggel ve majdnem teljesen Ábellé változom. Így aztán megjáróm Amerikát is, immár másodszer, mert Móricz Avar Janijával mentem ki először.

Sejted már, ugye, a titkot? Olvasni kell, visszalapozni az időben, kikeresni magunkat a mesékből, történetekből, belélegezni a könyv nyitotta térségek dús levegőjét, vigyázkodva azért, nehogy megártson, nehogy magyar Don Quijote-vé váljunk – bár gyerekembernél bajnak éppen ez se nevezhető.

Persze, a jövőbe is vezet könyv; egy-kettőt talán már olvastál is – idegen bolygók nem emberszabású lényeiről, csillagközi nagy verekedésekről, fortélyos fegyverekről, az anyag gonosz vagy jóságos tündéireiről: a robotokról, és így tovább. Fölcsupdva az efféle regénykékből jólesik a világ, a mai, jólesik visszatérni a szülőtte-földhöz, szülőtte-időhöz, mert itt érezhetjük magunkat legjobban. Meg aztán azért is: ki ne maradjunk valahogyan a jelenből sem.

Igazítsuk egymáséihoz lépteinket: te toldj a hosszához valamicskét, én meg visszaveszek belőle, s indulhatunk együtt – fától fáig, falutól faluig, amerre kedvünk tartja, s amerre a lélek visz. S beszélgesünk.

Emlékszel a baktai erdőre? Madarak, bogarak világvárosa. Széle, akár az igazi metropoliszoké, növényi nyomortanya. Itt is terem ebnyelvű, csalán, borzas turbolya, nyit egy-két madárka-pillantású virág, de a szétdobált olajos flakonok, konzervdobozok, rothadó rongyok, cserepek, trachomás üvegdarabok, málló cipők közt rosszul érzik magukat, hamarabb elsárgulnak.

Kerüljünk beljebb, fiam! S vigyük magunkkal csak magunkat. Megvendégelne gombával is az erdő, de eső régen volt. Elégedjünk meg madárszóval. Cinke pityeg, rigó kérdezget, csicseget a zsezsomadár. S próbáld ki egyszer: játssz nekik sípon valami dallamot, hamar eltanulják – visszaéneklük pontosan. Eleinte csak rákérdöznek, pró-

bálgatják, majd boldogan ismételtetik, ha rájöttek, hogyan kell fűjni, csücsöríteni.

Mit szerethet az ember két falu között? Az utat? A földet? Az erdőt? Mind szeretnivaló, de ahhoz lassítani kell, megállni és figyelni. Mert a föld csupa nyom. A réten át ment a lány, aki virágot lépik. Szolgál fűvel a föld, s szűri a vizet, mint jó vincellér a bort, hogy mire magad elé tartod, tiszta legyen, iható. Korán kelsz, aranyhangon csácsognak a madarak. Hajnalban a hársfa a koncertterem, este a tópart. Keveset tudnak a békák, de azt tökéletesen. És a tücskök! Úgy képzem, ülnek a farukon és reszelnek. S hát a füvek szólalnak-e? Hüvelykujjaid közé fogva rekedt síppá mesterkedheted.

S most szökjünk egyet – visszafelé az időben. Szomorút mondok, úgy vigyázz! Mondom, mert igaz, és mert a bánatot is tanulni kell.

Még szülői gondolat se voltál, kisfiam, amikor nagy baj szakadt Szatmárra. Kiöntött a Szamos, a Tisza, falukat sodort el, kilakoltatta élőhelyükről az embereket, állatokat, tán még a madarakat is. Őrzök ezidőttről egy fényképet, nézd meg jól! Itt ez az öregember – nem tudom, hogy hívják. Mindenéből kiforgatta az árvíz. Áll lapátnyélre támaszkodva, s mintha arcát szaladta volna meg a Tisza, házmagasságig, a lélek magasságáig. Szemében fáradtság iszapja, szomorúság üledéke. A földről visszavonul a víz, s az újból kivirul. Ennek az öregembernek az arcáról is elvonul az ár, majd mosoly is terem rajta. De nyoma marad a bajnak, arcon is, lelken is. A föld felejt, az ember emlékezik. Odagondolom magunkat most melléje. Ülünk az ég tűndöklő ág-bogai alatt, az öreg telesóhajtja az éjszakát:

– Akkor az asszonyoknak könnyebb volt. Mert ríhattak. De férfi ilyet nem tehetett, legföljebb az öregje. Amikor ránk szakadt a víz, megmozdult az ország. Jöttek a fiatalok, jöttek az oroszok, katonák, segíteni. Helikopterrel, kételtűekkel. Ölbe ölelték a kapaszkodó öregasszonyokat, gyerekeket, tették a rocsóba. Románok nem jöttek. Onnan csak a víz jött. Persze, volt nekik is elég bajuk. De a mienk nagyobb baj volt, mert ezt éreztük, amazt nem. Igaz, ott is a mi fajtánkat háborgatta az ár.

Hallgatunk, hallgatózunk. Karnyújtásnyira a Tisza, szóltanul.
Néha bőrét rezzenti, mint a ló, ha csípi a pöcsik.

Villog a tél szeme fehérje, félrebeszél a szél. Dombok térde közt teli
sajtár: hóval habzik a tó. Mély ájulásban a föld és teremtményei.
Föl-föléreznek a füvek, a fiatalka bokrok, ha déltájt erősebben süt a
téli Nap. Nem úgy a fák s a komolyabb szőlőtövek. Ők álmukban is
tudják, messze még a nyújtózkodás, kelés ideje. Csend van tehát a
földben és felette – munkaszünet. Csak az ember izeg-mozog a táj-
ban, meg a vadak s madarak. Téblábolok én is, nézelődöm – gombát
keresek az erdőn, téli fülökét, amit olyannyira szeretnél, talán moso-
lyognivaló neve miatt. S azt gondolom, rossz ember lelke a varjú, vi-
selt dolgait becsméreli, károg. Késő bánat. Hadseregnyi van itt belő-
lük, megszállták – ideiglenesen – az erdőt-mezőt, utat, az országot, s
ha felröpülnek, befekéttik az eget. Mielőtt félni kezdenék tőlük,
eszembe ötlik egy vers, talán Kassáké:

*Útálatos madár,
elnézem, mit művel.
A fagyos lóganét
csapkodja csőrivel.*

*Az élet kedvesebb,
nem az éhenhalás.
Mi nyáron: „phi, kaka!”
télen: „Kalács! Kalács!”*

No, így már nem is olyan félelmetesek.

Tavasszal, amikor a föld végre üzemi hőmérsékletű lesz, s tolaty-
tyúi a fűnek, szivattyúi a fának beindulnak, ártézi fény csobog, s
megtelik zölddel a világ, s lessük a gólyát, fecskét, jönnek-e már –

tavasszal megszűnik a varjak rémuralma. De addig messze még. A háztetőn borogatásnyi hó. Ne sóvárogjunk, mert befájdul a fejünk!

S különben is: van itt épp elég baj – főfájdítónak. S a bajt mindig, még jóddolgaiban is szemmel kell tartania az embernek, nehogy szaporodjék.

És hát most furdal a lelkiismeret. Mert Penészleken régen jártam már. Ha jól emlékszem, 1968-ban író-olvasó találkozón Végh Antallal. Irdatlan szegénységet láttunk, magára hagyott falut olyan nyomorral, amilyen csak a valóságban létezhet, a mesékben nem. Végh, majd Darvas József is írt erről, s az én számon is kibukott egy megrendült vers:

*Innen van legmesszebb az ég;
rakétával sem érhető el.*

[Üzenet]

Ott láttam Magyarország talán utolsó földkunyhóját, amelyben egy eszelős öregember lakott. Tudod-e, milyen a földkunyhó? Áss egy fél sírgödöröt, szélesebbet a szokásosnál, gallyakból rakj sátrat föléje, sűrűt, s hányd rá a gödörből nyert földet. Ha módosabb vagy, sárral is tapaszthatod. Ajtaja vászonlepedő legyen, télen, ha van, nagykabát. Így egy méterrel a föld szintje alatt élsz, félúton a halottak és élők közt. Gyökerek kúsznak majd a szobádba, s hangyák, bogarak. Ősszel s tavasszal beköltözik a víz is – társbérelőnek.

Nem mondom tovább, mert fáj.

Fáj, mert hiába hadonásztunk, Penészleken alig változott valami. A földkunyhó helye már begyógyult, mert kihalt belőle az öregember. Épült egy s más a faluban, csak a lélek maradt meg ősállapotában a nyomorúságnak. Isszák a denát, a nohát, isszák a gyerekek is.

Írom ezt a keserűséget, s megint verssé tömörödik a szó: „A jövőtől száz évnnyire...” – de el is hallgat, mert rászólok. Mert a versnél józanabb szociográfia sem segített a penészlekieken.

Ha már száz évet hátráltunk a jövőtől, lépünk még hátrébb. Mondtam már, ugye: keveset hoz itt a föld, szélszúrte homokján kicsit ad a rozs, a búza. Terem helyette a lélek nagyálmú embereket. Elsőül például Bessenyei Györgyöt, akinek elegáns, guanóval pitykézett testőr-mundéros szobra Nyíregyháza egyik terén tűnődik a halhatatlanságról. Meg talán arról, hogy érdemes volt-e parlagi szülőföldjét, a Nyírséget, Tiszabercelt odahagyva a bécsi ragyogásba emelkednie, hogy aztán harmincnyolc évesen hazakullogjon a Berettyó nádasai közé „bihari remeté”-nek. Ne faggassuk meg a szobrot, úgyse beszél. Álljunk szóba inkább írásaival, amelyeket a cenzúra kiadni nem engedett, s amelyek miatt a volt testőrt rendőri felügyelet alá vonták. Kazinczy, a „széphalmi szent”, aki irodalmi vezérré (inkább: diktátorrá) tolt fel magát, leszólta Bessenyei verseit, mondván, hogy az ő műzsája „egy alföldi piros-pozsgás leányasszony, ki [... egy Grácia] körül cselédkedik, és akin az asszonyától eltanult városi szólás, az asszonyától ellopkodott ék sem áll jól.”³ Erről még beszélünk majd a maga helyén, most inkább hallgassuk, mit gondol György úr a magyarság természetéről. Azt írja: „Soha a magyar természetet ragadozást nem mutatott, sem magában nem viselt kereszténységének kezdetitül fogva, minekutána magát rendes életmódjára vette. Nem kívánta szomszédainak országát foglalni és csak azon célbul vélek háborúra kikelni. Verekedése majdnem mindég kénytelen-ségbül esett. Legfőbb vágyódása az volt, hogy hazájában élhessék bátorságban, szabadságban, és azt ezen boldogságáért ellenségei ellen megoltalmazhassa. [...] Nótája bús volt, és tánca csendes, mely benne eltökélt vitézi indulatot, mértékletességet, emberséget jelentett. [...]

Szerette a magyar a magamutatást, méltóságot; de nem pomádében és szagos vízben [...] Szóban, hangban sem kegyeset, szembetű-

³ Kazinczy Ferenc: Báróczy Sándor élete. In: Kazinczy Ferenc: *Verseik, műfordítások, széppróza, tanulmányok*. Szerk. Szauder Mária. Budapest, 1979. Szépirodalmi Könyvkiadó, 795. o.

nő nagyságot, hanem valóságban [...] Örökké csendes tüzet viselt és amellet állandó erőt mutatott: engedett, kegyelmezett, valahol arra kérték és annak helyét látta. Soha a vitézi indulat emberségének megvetéséig el nem ragadta. A győzelem kegyetlenné nem tette. [...] Ki nála igazabb, emberségesebb, vitézebb? Hacsak az vétkül nem tulajdoníttatik néki, hogy koronáját, királyát mindég vérenek, vagyónának vesztegetésével óltalmazván, törvényes szabadságát majdnem ezer esztendeig [...] minden fejére rohant viszontagságainak fergetegei ellen is fenntartotta és azzal most is él.”⁴ Hanem „a tekintetes magaviseletű, nem csácsogó” magyarnak van egy igen súlyos hibája: „oly pertenger borította el a nemzetet – mondja testőr-költőnk –, melynek megcsendesíthetetlenül csatázó habja az atyafiak vérében hánykódik. Húzzák, vonják, perlik, vádolják egymást; futnak, távoznak magoktul.”⁵

S most hallgassunk, behúzott nyakkal. Illik-e még ránk, mai magyarokra György úr jellemzése? – Végszavai bizony igen. S a többiről most ne essék szó...

A kopjafádat cipeljük, fiam. Igen nehéz. Kétféleképpen is. Megszólal egy öregasszony: – No, ezt nem fogják ellopni, mert igen nehéz – Nyelek egyet. Mert az elsőt, az ideiglenest, kitörték, ellopták. S lopják a virágot is a sírodról, fiam. Én meg kesergek: miféle ember lehet, aki halottat lop meg? S miféle szedett-vedett népség az, amelyik nem tudja megvédeni halottait? Álmomban sírod körül lappangok, pisztollyal várom a tolvajt. Talán ha kitennők fényképedet, mutatni, ki voltál, ki vagy – rád pillantva nehezebben nyúlna virágaid után, az

⁴ Bessenyei György: Magyarország törvényes állása. In: *Bessenyei György válogatott művei*. Szerk. Bíró Ferenc. Budapest, 1987. Szépirodalmi Könyvkiadó, 735–741. o.

⁵ I. m. 742. o.

elvetemült. A temetőjárók a cigányokat vádolják. Én – jószerivel – senkit.

Mi újság Nagyállóban? – kérdezzetik minduntalan nagyvárosi barátaim. Semmi – mordulok rájuk. – Mi lenne? S széttárt üres tenyeremre pillantok. Aztán azt gondolom, ha most letelepednénk egy kocsmasztalhoz, s bor mellett csak úgy kutyafuttában elújságnám elejétől végig – mit is? Hogy Kállónak városi múltja van, s falusi jövője? Hogy várossá Nyíregyháza közelsége miatt nem lehet? Meg talán azért, mert nincsenek polgárai, csak lakosai? (Igaz, ez a mai Nyíregyházáról is elmondható!) Szóval, ha effélékkel traktálnám őket, ülhetnénk napestig – egyre jobban elkomorodva. Mert mi újság Nagyállóban? Félvállról verssel is válaszolhatni:

*A változás itt szemmel mérhető.
Élénk színeket mutat az idő.
A tél fehé, a tavasz gyöngé-zöld,
nyáron kissé viseltes már a föld,
s az ősz fakó. S nincs is több évszakunk.
Hiába, no! Még szegények vagyunk.*

[Egy megyére]

Ám tegyük félre a tréfát. Sorolom, ami újság lehet a kérdezőnek. Növényeink – erdők, gyümölcsösök, füvek, virágok, édig nyúló gízgazok – nagycsaládjában semmi újság. Megvagyunk – bólogatnának a kérdésre. A föld zsigerei egyelőre rendben. Bár egyre több az emészthetetlen műanyag, szaporodik a szemét, válhat hasfájóssá a termőtalaj – ettől is s a rengeteg, egyre mérgezőbb permetszertől is. Nem csodálkoznék, ha füveink, bokraink megtanulnának marni, morogni, s bele-belekapnának egyik-másik szemetelő kiránduló lábikrájába.

Mármost ami Nagyállót illeti: korábban Buzna-Dada, majd Vásáros-Kálló ezeréves vénség létére elveszítette a történelmét. Ez a valamikori megyeszékhely és hajdúváros, patriótái nem kis bosszúságá-

ra mára nagyközséggé szűkült, mert annak idején nem engedték keresztül földjükön a vasutat. Múltjából jószerivel csak a kállai kettős maradt, az elmeogyintézeté előléptetett vármegyeháza és Korányi Frigyes szülőháza. [...] Kossuth ügyvédje, Böszörményi László, aztán Fazekas Mihály, Jókai, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula nagykállói kapcsolatait sem tisztázta még az emlékezet és a kegyelet. Említettem, hogy a vérmesebb kállaiak Kálló rangbéli süllyedését Nyíregyházának tulajdonítják. Ám az a város, amely múlt idejét nem becsüli, hogyan szerezhet rangot jövőjének? Említettem, hogy düheim is idevalósiak. Amióta ezt a passzust írom, kitörölhetetlenül s folytathatatlanul dörömböl szívemen két verssor:

*Kivándorolni innen! Legalább
a legközelebbi fűszálig.⁶*

De megszólít az erősebb, mert igazabb tanulság is: mindenütt kell élni. Mindenütt lehet élni. Meg kell lagnunk ezt a hazát, meglakni minden talpalatnyi földjét. Magunkévá kell lagnunk ezt a hazát. S művelni azzal is, hogy belehalunk.

Első nekifutásra legyen elég ennyi Nagykállóról. Barangolásainkból úgyis ide térünk meg: sírodhoz vagy amellé, kicsi fiam. S ha legvégén ez írásnak lesz még kedvünk, jobb szót is ejtünk búcsúzóul róla.

Pedagógiai Műhely, 4. évf., 1978. 4. sz. 107–109. o.

⁶ Ratkó József: *Üzenek lovat* című verséből. Végleges változata: „Kivándorlok innen, legalább / a legközelebbi fűszálig.”